

УДК 37.013.73:2(477)(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2026-10.20>**Олег КУЗЬМЕНКО***аспірант кафедри загальної педагогіки та андрагогіки,**Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка***ORCID:** 0009-0007-7290-3339**Василь ФАЗАН***доктор педагогічних наук, доктор теологічних наук, професор,**професор кафедри загальної педагогіки та андрагогіки,**проректор з наукової роботи,**Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка**fazanvv@gmail.com***ORCID:** 0000-0002-9823-3704

ОСВІТНЯ ФІЛОСОФІЯ У ПЕДАГОГІЧНОМУ СВІТОГЛЯДІ ІВАНА ОГІЄНКА

Анотація. У статті здійснюється ґрунтовний аналіз освітньо-філософських засад педагогічної концепції Івана Огієнка як видатного українського науковця, педагога, державного діяча та культурного просвітителя. Розглядаються ключові ідеї мислителя щодо ролі освіти у формуванні національної свідомості, духовності та культурної ідентичності особистості. Особлива увага приділяється гуманістичній спрямованості його педагогічних поглядів, у яких освіта постає не лише як процес передачі знань, а й як важливий чинник морального виховання, духовного зростання та становлення гармонійної особистості.

Метою статті є здійснення ґрунтовного аналізу освітньо-філософських засад педагогічної концепції Івана Огієнка, а також визначення її ролі у формуванні національної свідомості, духовності та культурної ідентичності особистості. **Методологія** роботи базується на системному та історико-педагогічному аналізі праць і поглядів мислителя з урахуванням поєднання національних традицій, християнських цінностей та загальнолюдських гуманістичних принципів в організації навчально-виховного процесу. **Наукова новизна** полягає у формуванні цілісного розуміння концепції Івана Огієнка, де освіта постає як чинник духовного зростання, виокремлюється ключова роль рідної мови як фундаменту навчання, а місія вчителя переосмислюється як діяльність духовного авторитету й наставника. **Висновки.** У висновках наголошено, що філософія освіти Івана Огієнка має виняткову актуальність для сучасної педагогічної науки та практики України, оскільки його ідеї щодо єдності інтелектуального розвитку, патріотизму та морального виховання є ефективним підґрунтям для вдосконалення національної системи освіти в умовах глобалізаційних викликів.

Ключові слова: філософія освіти, педагогічна концепція, Іван Огієнко, національна ідентичність, духовність, гуманізм, рідна мова, виховання, освітній процес, культурна спадщина.

Oleg KUZMENKO*Postgraduate Student at the Department of General Pedagogy and Andragogy,**Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University***ORCID:** 0009-0007-7290-3339**Vasyl FAZAN***Doctor of Pedagogical Sciences, Doctor of Theological Sciences, Professor,**Professor at the Department of General Pedagogy and Andragogy,**Vice-Rector for Scientific Work,**Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University**fazanvv@gmail.com***ORCID:** 0000-0002-9823-3704

© О. Кузьменко, В. Фазан, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

EDUCATIONAL PHILOSOPHY IN THE PEDAGOGICAL WORLDVIEW OF IVAN OHIENKO

Abstract. The article provides a thorough analysis of the educational and philosophical foundations of the pedagogical concept of Ivan Ohienko as an outstanding Ukrainian scientist, teacher, statesman and cultural educator. The thinker's key ideas regarding the role of education in the formation of national consciousness, spirituality and cultural identity of the individual are considered. Special attention is paid to the humanistic orientation of his pedagogical views, in which education appears not only as a process of transferring knowledge, but also as an important factor in moral education, spiritual growth and the formation of a harmonious personality.

The purpose of the study is to carry out a thorough analysis of the educational and philosophical foundations of Ivan Ohienko's pedagogical concept, as well as to determine its role in the formation of national consciousness, spirituality, and cultural identity of the individual. **The methodology** of the work is based on a systemic and historical-pedagogical analysis of the thinker's works and views, taking into account the combination of national traditions, Christian values, and universal humanistic principles in the organization of the educational process. **The scientific novelty** lies in the formation of a holistic understanding of Ivan Ohienko's concept, where education appears as a factor of spiritual growth, the key role of the native language is highlighted as the foundation of learning, and the teacher's mission is reimagined as the activity of a spiritual authority and mentor. **The conclusions** emphasize that Ivan Ohienko's philosophy of education is highly relevant for contemporary Ukrainian pedagogical science and practice, as his ideas regarding the unity of intellectual development, patriotism, and moral upbringing serve as an effective basis for improving the national educational system in the face of globalization challenges.

Key words: philosophy of education, pedagogical concept, Ivan Ohienko, national identity, spirituality, humanism, native language, upbringing, educational process, cultural heritage.

Постановка проблеми. В умовах сучасних глобалізаційних викликів та трансформації суспільства особливої ваги набуває потреба збереження національної ідентичності, розвитку духовності та виховання свідомого громадянина України. Сучасна освітня система потребує не лише модернізації технологій навчання, а й міцного філософсько-педагогічного підґрунтя, орієнтованого на національні цінності. У цьому контексті звернення до класичної вітчизняної педагогічної спадщини є надзвичайно актуальним практичним і науковим завданням. Потреба переосмислення минулого для розбудови сучасної школи зумовлює необхідність детального вивчення концепцій видатних українських мислителів.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Педагогічна та наукова спадщина Івана Огієнка привертала увагу багатьох українських дослідників, зокрема у галузях педагогіки, історії освіти та культурології. У наукових працях висвітлюються окремі аспекти його діяльності: мовознавчі ідеї, внесок у розвиток української школи, роль у формуванні духовних цінностей молоді. Освітньо-філософська спадщина України початку ХХ ст. перебуває у центрі уваги багатьох сучасних науковців. Різні аспекти становлення української школи, розвитку педагогічної думки та ролі національних діячів у цьому процесі досліджували такі вчені, як О. Сухомлинська, М. Євтух, В. Кремень та ін. Зокрема, у фокусі наукових

розвідок часто постає постать Івана Огієнка як видатного українського науковця, педагога, державного діяча та культурного просвітителя. Проте, попри наявність праць, присвячених його біографії та релігійній діяльності, комплексний аналіз його педагогічної концепції крізь призму викликів сучасної освітньої системи потребує додаткового систематизованого вивчення.

Однак більшість досліджень має фрагментарний характер і не охоплює філософію освіти Огієнка як цілісне явище. Недостатньо уваги приділяється також практичному застосуванню його ідей у сучасному освітньому процесі, що зумовлює потребу у подальших комплексних дослідженнях.

Мета статті – здійснення ґрунтовного аналізу освітньо-філософських засад педагогічної концепції Івана Огієнка, визначення її ключових гуманістичних і національних чинників, а також обґрунтування актуальності його ідей для вдосконалення сучасної освітньої системи України.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах трансформації освітньої системи України особливої актуальності набуває звернення до національних педагогічних традицій та ідей видатних українських мислителів. Однією з ключових постатей у цьому контексті є Іван Огієнко, чия педагогічна спадщина поєднує глибокі філософські, культурні та духовні засади. Проблема полягає

у недостатньому осмисленні його філософії освіти як цілісної системи, що може бути адаптована до сучасних освітніх викликів. В умовах глобалізації, інформаційного суспільства та загроз національній ідентичності постає необхідність глибшого вивчення освітніх ідей Огієнка та визначення їхньої ролі у формуванні сучасної української школи.

Постать Івана Огієнка (1882–1972) є унікальною в історії української науки та світової славістики, оскільки його надзвичайно багатогранна діяльність охоплювала мовознавство, педагогіку, теологію, культурологію та активну громадську роботу. Попри те що його наукова та публіцистична спадщина налічує понад 1 848 праць, значна її частина все ще потребує комплексного осмислення, тому в межах даного аналізу доцільно зосередитися на конкретному аспекті – поглядах ученого на українську мову в освітньому вимірі як фундаментальний чинник націєтворення. Звернення до історії філософської та педагогічної думки підтверджує нерозривний зв'язок між цими галузями, оскільки видатні педагоги завжди спиралися на певні етичні концепції для реалізації виховних цілей, а спільність об'єкта дослідження – людини – пояснює таку взаємозалежність. Саме у визначенні шляхів формування світогляду пізнавальний потенціал філософії поєднується з практичною спрямованістю педагогіки, тому закономірно, що найяскравіші педагоги у процесі своєї діяльності піднімалися до рівня філософських узагальнень.

Попередні наукові розвідки доводять, що етичні погляди Івана Огієнка ґрунтувалися на глибокій релігійності, прагненні піднести національне життя та беззастережній відданості ідеї соборності України, де Рідне Слово постає не лише засобом комунікації, а духовною основою нації та ключовим інструментом її історичного самоствердження [5]. Досліджуючи його спадщину, Євгенія Сохацька наголошувала, що самовіддана праця вченого була цілісною системою життєвих переконань та внутрішнім кредо, а сам Огієнко підкреслював, що його світогляд сформувався під впливом глибокого пізнання страждань народу, що призвело до переконання: без щоденної праці в ім'я нації неможливе її відродження [16, с. 531]. Ще в Брусилові він намагався ініціювати створення школи з національним

характером, де навчання здійснювалося б рідною мовою, причому поняття «християнський» він уживав як синонім національної та етнічної ідентичності закладу [3].

Учений послідовно обстоював думку, що формування національної свідомості можливе насамперед через освітні процеси та видавничу діяльність, яку він активно провадив і в умовах еміграції, заснувавши часописи «Рідна мова» та «Наша культура» [8]. Саме на сторінках «Нашої культури» Огієнку вдалося найбільш повно втілити власну концепцію національної освіти, звертаючись до інтелігенції, яка часто не мала глибоких знань про власну культуру через виховання в чужому середовищі [4, с. 3]. Вибудовуючи модель часопису, він визначив ключові чинники формування особистості: українську літературу, мовну культуру, вивчення історичного минулого та роль Церкви як джерела духовних цінностей [4, с. 4]. Концепція Огієнка спиралася на комплекс складників: національну школу, літературу, історію та релігійно-моральне виховання, що відображалось у структурі видання, куди залучалися провідні науковці, зокрема митрополит Діонісій Валединський [4, с. 6]. Історична проблематика в часописі була представлена працями М. Грушевського, І. Коровницького та ін., оскільки знання власної історії вважалося необхідною умовою усвідомлення коріння та запобігання помилкам минулого. Матеріали про мову, значна частина яких належала самому Огієнку, аналізували творчість М. Рильського, Лесі Українки та Т. Шевченка як взірць поєднання літературної та народної стихій [2, с. 33–37]. Також вагоме місце займала літературна критика щодо творчості видатних письменників та ідеологічних засад літератури [14].

Огієнко наполягав на важливості знання діяльності подвижників минулого, зокрема М. Грушевського як історика освіти, який убачав причину занепаду Київської держави у вузькому колі освіченої еліти, що не мала підтримки широких мас [13, с. 92–93]. Ідеї національної освіти пронизували всі рубрики часопису, включаючи рецензії на праці С. Сірополка та аналіз музичної спадщини [15]. Філософія освіти Івана Огієнка ґрунтується на баченні людини як духовної та національно свідомої особистості, а сам освітній

процес постає стратегічним чинником націєтворення [6]. Важливим складником є поєднання інтелектуального розвитку з етичними орієнтирами, оскільки знання без моралі веде до деградації. Духовність у його розумінні означала глибоке усвідомлення сенсу життя, а сама освіта мала відповідати потребам суспільства та історичним обставинам.

Ключовим положенням є відповідальність учителя як духовного наставника, чий високий рівень освіченості та моральності формує ціннісні орієнтири вихованців [9]. Принцип наступності передбачав гармонію між родинним та шкільним вихованням, оскільки без національного ґрунту освіта породжує внутрішню роздвоєність особистості [10]. Водночас його філософія не була ізоляціоністською: він відстоював поєднання національного й загальнолюдського, наголошуючи, що справжня освіта розквітає у діалозі з ширшим культурним світом [7]. Таким чином, концепція Івана Огієнка охоплювала школу, літературу, мову, історію та Церкву як цілісну систему, спрямовану на формування духовно зрілої особистості.

Висновки. На основі проведеного аналізу науково-педагогічної спадщини та публіцистичної діяльності Івана Огієнка можна зробити висновок, що його постать являє собою унікальний синтез мовознавства, теології, історії та педагогіки, де кожна галузь знань підпорядкована єдиній стратегічній меті – національному відродженню України. Учений обґрунтував роль української мови як духовного коду та першооснови існування нації, довівши, що національна школа може бути ефективною лише за умови панування в ній рідного слова та усунення розриву між літературним стандартом і народною стихією. Важливим інструментом реалізації цих ідей став часопис «Наша культура», який функціонував як цілісний інтелектуальний проєкт, спрямований на деколонізацію свідомості української інтелігенції та подолання фрагментарності знань про власне

історичне минуле. Філософія освіти Огієнка базувалася на непорушній єдності інтелекту та моралі, де релігійно-етичні цінності виступали фундаментом виховного процесу, а постать учителя розглядалася як приклад духовного наставництва та особистої відповідальності перед суспільством. Принцип наступності між родинним і шкільним вихованням у його концепції забезпечував цілісність особистості, запобігаючи внутрішньому відчуженню людини від власної культурної традиції. Зрештою, ідеї вченого щодо утвердження національної ідентичності залишаються надзвичайно актуальними для сучасної української освіти, пропонуючи модель виховання, яка глибоко вкорінена в національний ґрунт і водночас відкрита до світових гуманістичних ідеалів. Таким чином, спадщина Івана Огієнка постає як комплексна програма формування духовно зрілого громадянина, здатного забезпечити історичну тяглість розвитку Української держави.

Перспектива подальших досліджень у цьому напрямі вбачається в детальнішому теоретико-методологічному аналізі еволюції освітньої філософії Івана Огієнка крізь призму його міждисциплінарної наукової спадщини. Особливої уваги потребує компаративне вивчення його мовоцентричної та культурологічної концепції порівняно з ідеями провідних тогочасних мислителів європейського та українського відродження. Науковий інтерес становить також глибше теоретичне осмислення феномену синергії світської педагогіки та християнської етики в працях митрополита Іларіона як цілісної виховної системи. Окремим вектором досліджень може стати концептуалізація його моделі вчителя як духовного наставника та її інтеграція у сучасну філософію педагогічної освіти. Це дасть змогу суттєво збагатити вітчизняну історико-педагогічну науку новими теоретичними узагальненнями щодо збереження національної ідентичності в умовах глобалізаційних викликів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біда К. «Ідеологія» совєтської літератури. *Наша культура*. 1951. Листопад. Ч. 1. С. 26–30.
2. Білецький Л. Критичні моменти в ранній творчості Тараса Шевченка. *Наша культура*. 1935. Кн. 1. С. 16–24.
3. Воротняк Т. І. Канадський українськомовний часопис «Наша культура» (Вінніпег, 1951–1953): культурологічний та освітній аспекти. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2224>

4. Діонісій (митрополит). Археологія Євхаристичного культу. *Наша культура*. 1935. Кн. 1. С. 6–16.
5. Дічек Н. Етика національної свідомості Івана Огієнка. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2002. Вип. 9. С. 12–14.
6. Кобилянський Л. Українська музика. *Наша культура*. 1937. Серпень–вересень. Кн. 8–9. С. 354–357.
7. Огієнко І. І. Вчімося рідної мови! Нариси про мову українську. Київ : Видання книгарні Є. Череповського, 1917. 32 с.
8. Огієнко І. І. Короткий курс української мови: з лекцій з історії української мови : посібник для студентів, учителів та учнів старших класів середніх навчальних закладів. Київ : Видання книгарні Є. Череповського, 1918. 240 с.
9. Огієнко І. І. Українська літературна мова XVI століття та український Крехівський Апостол. Варшава, 1930. 192 с.
10. Огієнко І. Нариси з історії української мови. Варшава, 1927. 216 с.
11. Огієнко І. Національна освіта й наші завдання. *Наша культура: науково-літературний місячник*. Варшава, 1935. Квітень. Кн. 1. С. 3–6.
12. Огієнко І. Сучасна українська літературна мова (мова Максима Рильського). *Наша культура*. 1935. Кн. 1. С. 34–37.
13. Огієнко І. Чистота й правильність української мови : підручник для вивчення української літературної мови : популярний курс з історичним освітленням. Львів : Видання книгарні А. Бардаха, 1925. 215 с.
14. Свенціцький І. Етапи творчості Миколи Гоголя. *Наша культура*. 1935. Кн. 1. С. 24–30.
15. Сірополко С. Михайло Грушевський як історик освіти в Україні й освітній діяч. *Наша культура*. 1935. Травень. Кн. 2. С. 91–98.
16. Сохацька Є. Культурно-просвітницька діяльність Івана Огієнка у Кам'янці-Подільському (1918–1920). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. Вип. 19. С. 531–535.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 1871, оп. 1, спр. 5, арк. 78, 78 зв. Автограф.

REFERENCES:

1. Bida, K. (1951, Lystopad). «Ideolohiia» sovietskoi literatury [«Ideology» of Soviet literature]. *Nasha kultura*, (1), 26–30. [in Ukrainian].
2. Biletskyi, L. (1935). Krytychni momenty v rannii tvorchosti Tarasa Shevchenka [Critical moments in the early work of Taras Shevchenko]. *Nasha kultura*, (1), 16–24. [in Ukrainian].
3. Vorotniak, T. I. (n.d.). *Kanadskiyi ukrainskomovnyi chasopys «Nasha kultura» (Vinnipeg, 1951–1953): kulturolohichnyi ta osvitiini aspekty* [Canadian Ukrainian-language magazine «Nasha kultura» (Winnipeg, 1951–1953): cultural and educational aspects]. Retrieved from <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2224> [in Ukrainian].
4. Dionisii (mytropolyt). (1935). Arkheolohiia Yevkharystychnoho kultu [Archaeology of the Eucharistic cult]. *Nasha kultura*, (1), 6–16. [in Ukrainian].
5. Dichek, N. (2002). Etyka natsionalnoi svidomosti Ivana Ohiiienka [Ethics of Ivan Ohiiienko's national consciousness]. *Visnyk Zhytomyrskoho pedahohichnoho universytetu*, (9), 12–14. [in Ukrainian].
6. Kobylianskyi, L. (1937, Serpen–veresen). Ukrainska muzyka [Ukrainian music]. *Nasha kultura*, (8–9), 354–357. [in Ukrainian].
7. Ohiiienko, I. I. (1917). *Vchimosia ridnoi movy! Narysy pro movu ukrainsku* [Let's learn our mother tongue! Essays on the Ukrainian language]. Vydannia knyhari Ye. Cherepovskoho. [in Ukrainian].
8. Ohiiienko, I. I. (1918). Korotkyi kurs ukrainskoi movy: z lektzii z istorii ukrainskoi movy : posibnyk dlia studentiv, uchyteliv ta uchniv starshykh klasiv serednikh navchalnykh zakladiv [A short course of the Ukrainian language: from lectures on the history of the Ukrainian language: a manual for students, teachers and senior students of secondary schools]. Vydannia knyhari Ye. Cherepovskoho. [in Ukrainian].
9. Ohiiienko, I. I. (1930). Ukrainska literaturna mova XVI stolittia ta ukrainskyi Krekhivskyi Apostol [Ukrainian literary language of the 16th century and the Ukrainian Krekhiv Apostle]. [in Ukrainian].
10. Ohiiienko, I. (1927). Narysy z istorii ukrainskoi movy [Essays on the history of the Ukrainian language]. [in Ukrainian].

11. Ohienko, I. (1935, Kviten). Natsionalna osvita i nashi zavdannia [National education and our tasks]. *Nasha kultura: naukovo-literaturnyi misiachnyk*, (1), 3–6. [in Ukrainian].
12. Ohienko, I. (1935). Suchasna ukrainska literaturna mova (mova Maksyma Rylskoho) [Modern Ukrainian literary language (the language of Maksym Rylsky)]. *Nasha kultura*, (1), 34–37. [in Ukrainian].
13. Ohienko, I. (1925). Chystota i pravylnist ukrainskoi movy : pidruchnyk dlia vyvchennia ukrainskoi literaturnoi movy : populiarnyi kurs z istorychnym osvittlenniam [Purity and correctness of the Ukrainian language: a textbook for studying the Ukrainian literary language: a popular course with historical illumination]. Vydannia knyharni A. Bardakha. [in Ukrainian].
14. Svientsitskyi, I. (1935). Etapy tvorchoosti Mykoly Hoholia [Stages of Mykola Hohol's creativity]. *Nasha kultura*, (1), 24–30. [in Ukrainian].
15. Siropolko, S. (1935, Traven). Mykhailo Hrushevskyi yak istoryk osvity v Ukraini i osvittnii diiach [Mykhailo Hrushevsky as a historian of education in Ukraine and an educational figure]. *Nasha kultura*, (2), 91–98. [in Ukrainian].
16. Sokhatska, Ye. (2010). Kulturno-prosvitnytska diialnist Ivana Ohienka u Kamiansi-Podilskom (1918–1920) [Cultural and educational activities of Ivan Ohienko in Kamianets-Podilskyi (1918–1920)]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, (19), 531–535. [in Ukrainian].
17. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TsDAVO Ukrainy). (n.d.). F. 1871, op. 1, spr. 5, ark. 78, 78 zv. Avtohrاف [Fund 1871, Description 1, Case 5, Sheets 78, 78 back. Autograph]. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 02.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.10.2026